

การพัฒนาหลักสูตรอบรมอาสาสมัครแรงงานต่างด้าว ด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัย (อศต อช.) ด้วยเทคนิคการเรียนรู้แบบร่วมมือ

อรพันธ์ อันติมานนท์

โกวิทย์ บุญมีพงศ์

ธนาพร ทองสิม

ธิติรัตน์ สายแบ่ง

กมลชนก สุขอนันต์

อมรารักษ์ ลากเหลือ

และคณะ

กองโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมโรค

ได้รับ 13 พฤษภาคม 2561, วันแก้ไข 9 สิงหาคม 2564, วันตอบรับ 30 สิงหาคม 2564.

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างหลักสูตรอบรมอาสาสมัครแรงงานต่างด้าว ด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัย (อศต อช.) ด้วยเทคนิคการเรียนรู้แบบร่วมมือ การศึกษาแบ่งเป็น 3 ระยะได้แก่ ระยะที่ 1 หาความจำเป็นในการสร้างหลักสูตร เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจัดประชุมรับฟังข้อเสนอแนะ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผู้แทนสถานประกอบการ ผู้แทนลูกจ้างต่างด้าวของสถานประกอบการพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการและสมุทรสาคร และผู้เชี่ยวชาญทางด้านอาชีวอนามัยที่ทำงานที่เกี่ยวข้องกับแรงงานต่างด้าวรวมทั้งหมด 20 คน ระยะที่ 2 สร้างหลักสูตร และระยะที่ 3 ทดลองใช้โดยการจัดอบรมในสถานประกอบการ 4 แห่ง ประเมินผลหลังการจัดอบรมทันที และ 3 เดือนหลังจัดอบรม โดยการสัมภาษณ์ผู้แทนลูกจ้างต่างด้าว และผู้แทนฝ่ายบุคคลของสถานประกอบการ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้ความถี่ ร้อยละ และข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีวิเคราะห์ส่วนประกอบ (component analysis) ผลการศึกษาระยะที่ 1 พบว่า การดำเนินงานที่ผ่านมา สถานประกอบการส่วนใหญ่จะจัดอบรมหัวข้อความปลอดภัยในการทำงาน เนื้อหาเกี่ยวกับการป้องกันโรค หรือสุขภาพยังมีการดำเนินการน้อย เนื้อหาหลักสูตรควรเป็นการบูรณาการความรู้ที่เกี่ยวข้องทางด้านสาธารณสุขทั้งหมด ทั้งการป้องกันโรคติดต่อ และไม่ติดต่อ โรคจากการทำงาน และสิทธิต่างๆ ที่ควรรู้ หัวข้อต่างๆ ที่ควรจัดอบรม ได้แก่ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง การป้องกันโรค และการส่งเสริมสุขภาพ การใช้ยารักษาโรค และขั้นตอนการใช้บริการที่สถานพยาบาล จากข้อมูลในระยะเวลาที่ 1 ได้นำมาสร้างหลักสูตรที่ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ความจำเป็นในการสร้างหลักสูตร 2) ปรัชญาหลักสูตร 3) วัตถุประสงค์ 4) ระยะเวลาการอบรม 4 ชั่วโมง 5) คุณสมบัติผู้เข้ารับการอบรม 6) เนื้อหารายวิชา 7) สื่อการสอน เน้น 3 ภาษา (ไทย เมียนมา กัมพูชา ถ้าสามารถจัดทำมาได้) และ 8) การประเมินผลหลักสูตรสำหรับเนื้อหาวิชา แบ่งออกเป็น 4 หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย 1. กล่าวต้อนรับ ชี้แจงวัตถุประสงค์ บทบาทของอาสาสมัคร 2. การส่งเสริมสุขภาพ และป้องกันโรค 3. แนวทางการเข้ารับบริการ ณ สถานพยาบาล และสิทธิต่างๆ และ 4. การป้องกันโรคและการบาดเจ็บจากการทำงาน ทั้งนี้รูปแบบการเรียนการสอนใช้เทคนิคแบบร่วมมือโดยใช้เกม และทำกิจกรรมกลุ่ม ผลการประเมินพบว่า มีผู้เข้าอบรมที่เป็นลูกจ้างต่างด้าวจำนวน 76 คน และกว่าร้อยละ 60 มีความพึงพอใจระดับมากที่สุด เมื่อติดตามหลังเข้ารับการอบรม 3 เดือน พบว่ามีสถานประกอบการ 2 แห่งที่ผู้เข้าอบรมสามารถทำกิจกรรมต่างๆ ตามบทบาท ข้อเสนอแนะในการนำหลักสูตรไปใช้ ควรเพิ่มเวลาในการอบรมเพิ่มหัวข้อการป้องกันโรคโควิด-19 ในหน่วยการเรียนรู้ที่ 2 และเพิ่มกลุ่มเป้าหมาย เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล เจ้าหน้าที่ความปลอดภัย หัวหน้างานฯ เพื่อเป็นครู ก ในการถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกจ้างได้มากขึ้น รวมทั้งเป็นผู้สนับสนุนลูกจ้างต่างด้าวที่เข้ารับการอบรมได้ดำเนินกิจกรรมทางด้านสุขภาพและอาชีวอนามัยตามบทบาทอาสาสมัครตามที่กำหนด

คำสำคัญ: หลักสูตรฝึกอบรม อาชีวอนามัยและความปลอดภัย ลูกจ้างต่างด้าว

Development of Occupational Health and Safety Training Course for Migrant Worker Volunteers through Cooperative Learning Technique.

Orrapan Untimanon
Kowit Boonmeephong
Tanaporn Thongsim
Titirut Saipang
Kamonchanok Sukanun
Ammaraporn Laplue
et al.

Division of Occupational and Environmental Diseases, Department of Disease Control

Received 13 May 2021, Revised 9 August 2021, Accepted 30 August 2021.

Abstract

The research and development study was conducted to establish occupational health (OH) and safety training course for migrant worker volunteers. It composed of three phases including 1) training needs 2) course establishment and 3) course evaluation. In phase 1, a one-day meeting was conducted to gather data from 20 participants including human resources personal and migrant employees in Samut Prakan and Samut Sakhon. OH experts who worked related to migrant workers also were invited to suggest the content of such course. Then, the course was documented, tried out and evaluated in phase 2 and phase 3, respectively. Quantitative data were analyzed using frequency and percentage while qualitative data were analyzed by component analysis. Results in phase 1 showed that safety topics were frequently trained in most enterprises. Such course should integrate all public health issues including OH, environmental health and diseases prevention. The topics such as labour laws, diseases prevention, health promotion, drug use and health services access should be packed in the course. Cooperative learning technique was used in the constructed course. It included 8 elements as follows; 1) course rationale 2) course philosophy 3) course objective 4) course duration: 4 hours 5) qualification of the trainees 6) course description: 4 modules 7) course media: 3 languages if available (Thai, Myanmar and Cambodia) and 8) course evaluation. Introduction and OH volunteer roles, communicable and non-communicable diseases prevention, guideline to access the health services and the occupational diseases and injuries protection were included in 4 modules. Games and group discussion were used to increase participation. Total 76 migrant employees in 4 enterprises participated in this course and more than 60% of them were very satisfied. However, after 3 months follow up, only trainees in 2 enterprises could follow the roles of such volunteers. This study recommended that the course should increase the training time and add the COVID-19 prevention content in the 2nd module. Additionally, safety officers or human resources officers should participate in this course to guide the migrant trainees and support them to conduct occupational health and safety activities following their roles.

Keywords : Training course, Occupational health and safety, Migrant employee

■ unna

จากข้อมูลสำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กรมการจัดหางาน ณ เดือนมีนาคม 2564 มีจำนวนแรงงานต่างด้าว 4 สัญชาติ (เมียนมา ลาว กัมพูชา และเวียดนาม) ได้รับอนุญาตทำงานตามมาตรา 59 ซึ่งได้แก่นำเข้าตาม MOU 738,880 คน และนำเข้าตาม มติ ครม. 20 สิงหาคม 2562 จำนวน 941,552 รวมจำนวนทั้งสิ้น 1,680,432 คน⁽¹⁾ โดยมีจำนวนลดลงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับสถิติในปี 2563

ด้วยลักษณะการทำงานของแรงงานต่างด้าวที่ส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ฝีมือ จึงจำเป็นต้องทำงานที่ใช้กำลังร่างกายเป็นหลัก และมีความเสี่ยงสูง หรือ 3D jobs ได้แก่ dirty (สกปรก), dangerous (อันตราย) และ difficult (ยาก)⁽²⁾ การดูแลสุขภาพแรงงานต่างด้าวจึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยประเทศไทยได้กำหนดมาตรการต่างๆ อาทิ มาตรการด้านนโยบายของรัฐ ด้านกฎหมาย และด้านสาธารณสุข ในส่วนของกระทรวงสาธารณสุข⁽³⁾ มีการกำหนดกิจกรรมสำคัญ 4 ด้านในการดูแลสุขภาพแรงงานต่างด้าว คือ 1) การตรวจสุขภาพประจำปี 2) การบริการด้านการรักษาพยาบาล 3) การบริการส่งเสริมสุขภาพและการควบคุม ป้องกันโรค และ 4) การเฝ้าระวังโรค

สำหรับการส่งเสริมสุขภาพและการควบคุมป้องกันโรค กระทรวงสาธารณสุข มีนโยบายในการพัฒนาศักยภาพประชากรต่างด้าว มาเป็น อาสาสมัครสาธารณสุข โดยมุ่งหวังให้ช่วยดูแลสุขภาพประชากรต่างด้าวด้วยตนเอง อันเป็นการตอบสนองความต้องการด้านสุขภาพของประชากรต่างด้าวได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ กระทรวงสาธารณสุขได้มีการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม ได้แก่ 1) หลักสูตรฝึกอบรมมาตรฐานอาสาสมัครสาธารณสุขประชากรต่างด้าว ปี

พุทธศักราช 2557 ประกอบด้วย 2 หมวด 8 วิชา จำนวน 44 ชั่วโมง ซึ่งแบ่งเป็นใช้เวลาเรียนในห้องเรียน 19 ชั่วโมงและเรียนรู้ด้วยตนเอง 25 ชั่วโมง เนื้อหาวิชา เกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม สาธารณสุขมูลฐาน การป้องกันโรคติดต่อ โรคไม่ติดต่อ อนามัยแม่และเด็ก⁽⁴⁾ 2) หลักสูตรอบรมพนักงานสาธารณสุขต่างด้าว (พสต.) ปีพุทธศักราช 2558 ประกอบด้วยเนื้อหาวิชาทั้งหมด 5 หมวด 17 วิชา จำนวน 125 ชั่วโมง (ทฤษฎี 45 ชั่วโมง และฝึกปฏิบัติ 80 ชั่วโมง) โดยเนื้อหาคล้ายกับหลักสูตร 1 แต่มีเนื้อหาด้านอนามัยสิ่งแวดล้อม และมีระยะเวลาในการฝึกอบรมนานกว่า⁽⁵⁾ และ 3) หลักสูตรอบรมอาสาสมัครต่างด้าว (อสต.) ปีพุทธศักราช 2558 ประกอบด้วยเนื้อหาวิชาทั้งหมด 3 หน่วยวิชา ประกอบด้วย หน่วยวิชาพื้นฐาน หน่วยวิชาการบริการสุขภาพ และหน่วยวิชาเลือก (การเฝ้าระวังป้องกันควบคุมโรคติดต่อ โรคไม่ติดต่อและอุบัติภัยสุขภาพ) รวม 10 วิชา จำนวน 40 ชั่วโมง (ทฤษฎี 20 ชั่วโมง และฝึกปฏิบัติ 20 ชั่วโมง) โดยในวิชาสุขภาพดี มีสุข จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับการสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม และเนื้อหาเกี่ยวกับโรคและอุบัติเหตุจากการทำงาน ซึ่งจะกล่าวถึงการใช้อุปกรณ์คุ้มครองความปลอดภัยส่วนบุคคลเพื่อป้องกันอุบัติเหตุจากการทำงานเป็นส่วนใหญ่⁽⁶⁾ ทั้งนี้ในปัจจุบันจังหวัดต่างๆ เช่น จังหวัดสมุทรสาคร⁽⁷⁾ จังหวัดลำพูน⁽⁸⁾ ได้มีการนำหลักสูตรที่ 3 มาจัดอบรมเน้นการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคติดต่อไวรัสโคโรนา 2019 (โควิด-19) โดยแบ่งเป็น 2 หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรมาตรฐาน 40 ชั่วโมง มีภาคทฤษฎี 20 ชั่วโมง และปฏิบัติ 20 ชั่วโมง โดยในวิชาการดูแลสุขภาพเบื้องต้น จะเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับการคัดกรองโรคโควิด-19 การสร้างเครือข่ายในชุมชน เป็นต้น และหลักสูตร 6 ชั่วโมง เป็นการเรียนรู้ ภาคทฤษฎี 6 ชั่วโมง

อาทิ ความรู้เรื่องโรคโควิด-19 ทักษะอาสาสมัครต่างด้าว การสร้างเครือข่าย การสื่อสารด้านสุขภาพ และการดูแลสุขภาพเบื้องต้น

ทั้งนี้จากหลักสูตรที่มีอยู่เดิมกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่คือประชากรต่างด้าวที่อยู่ในชุมชน หรือแม้แต่หลักสูตรที่จัดอบรมให้กับลูกจ้างต่างด้าวในสถานประกอบการ ก็จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับการป้องกันโรคติดต่อเป็นเนื้อหาหลัก จากข้อมูลผลการสำรวจสถานประกอบการที่จ้างแรงงานต่างด้าวในพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการและสมุทรสาคร จำนวน 48 แห่ง พบว่าร้อยละ 79.2 ยังไม่มีอาสาสมัครทางด้านอาชีวอนามัย⁽⁹⁾ การพัฒนาหลักสูตรครั้งนี้ได้นำข้อมูลจากการวิเคราะห์ความจำเป็นในการจัดอบรมทั้งในส่วนของลูกจ้างต่างด้าวผู้แทนสถานประกอบการที่จ้างแรงงานต่างด้าว และข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ มาพัฒนาหลักสูตรที่มีเนื้อหาวิชาที่บูรณาการ ทั้งการป้องกันโรคติดต่อ โรคไม่ติดต่อ และหัวใจสำคัญคือการป้องกันโรคและการบาดเจ็บจากการทำงานซึ่งหลักสูตรที่ผ่านมามีเนื้อหาส่วนนี้น้อย รวมทั้งได้นำรูปแบบการเรียนรู้แบบร่วมมือมาใช้ในกระบวนการจัดอบรม ซึ่งเป็นรูปแบบที่มุ่งให้ผู้เข้าอบรมได้เรียนรู้เนื้อหาสาระต่าง ๆ ด้วยตนเองและด้วยความร่วมมือและความช่วยเหลือจากเพื่อนๆ รวมทั้งได้พัฒนาทักษะทางสังคมต่าง ๆ เช่น ทักษะการสื่อสาร ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทักษะการสร้างความสัมพันธ์ รวมทั้งทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการคิด การแก้ปัญหาและอื่น ๆ⁽¹⁰⁾ โดยหวังว่าจะเป็นหนึ่งในกลไกที่สำคัญในการป้องกันโรคและการดูแลตนเองของแรงงานต่างด้าวทั้งกรณีปัญหาสุขภาพทั่วไปและปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการทำงาน รวมทั้งเป็นการพัฒนาความร่วมมืออันดีระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง

■ วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อสร้างหลักสูตรฝึกอบรมผู้แทนลูกจ้างต่างด้าวในสถานประกอบการ ให้เป็นอาสาสมัครแรงงานต่างด้าว ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุน ให้คำปรึกษา ให้ข้อมูลในการดูแลสุขภาพ เพื่อนร่วมงานที่เป็นแรงงานต่างด้าว และสนับสนุนการดำเนินงานทางด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยของสถานประกอบการ

■ วิธีการศึกษา

- **รูปแบบการศึกษา** เป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) แบ่งออกเป็น 3 ระยะหลัก ได้แก่

ระยะที่ 1 ศึกษาสภาพปัญหาและความจำเป็นในการสร้างหลักสูตร เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการจัดประชุม จำนวน 1 ครั้ง เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2562 เพื่อระดมสมองและรับฟังข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเนื้อหาหลักสูตร โดยกลุ่มผู้เข้าประชุมเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านอาชีวอนามัยที่มีประสบการณ์การดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับแรงงานต่างด้าว ประกอบด้วย นักวิชาการสาธารณสุข พยาบาลอาชีวอนามัย นักวิชาการแรงงาน เจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล เจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงาน และลูกจ้างต่างด้าวในสถานประกอบการ จำนวน 20 คน

ระยะที่ 2 สร้างหลักสูตรฝึกอบรมด้วยเทคนิคการเรียนรู้แบบร่วมมือ โดยศึกษาจากข้อมูลในระยะที่ 1 ร่วมกับทบทวนเอกสารและหลักสูตรที่เกี่ยวข้อง

ระยะที่ 3 ทดลองใช้และประเมินผลหลักสูตร ดำเนินการในสถานประกอบการจำนวน 4 แห่ง ในจังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร ช่วงเดือนสิงหาคม-กันยายน 2562

การประเมินผล

- หลังการอบรมทันที โดยการประเมินความพึงพอใจผู้เข้าอบรม และทบทวนหลังปฏิบัติงาน (After action review) ระหว่างที่ผู้วิจัยกับผู้แทนสถานประกอบการแต่ละแห่ง

- ติดตามประเมินผลหลังเข้ารับการอบรมช่วงเดือนธันวาคม 2562 โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้แทนลูกจ้างต่างด้าวที่ได้รับการอบรม แต่ละ 1 คน และเจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล แต่ละ 1 คน เครื่องมือที่ใช้ เป็นแบบสัมภาษณ์ปลายเปิดจำนวนทั้งหมด 9 ข้อ ประกอบด้วย การดำเนินงานของอาสาสมัครแรงงานต่างด้าว ด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัย (อสด อช.) หลังเสร็จสิ้นการอบรม ข้อเสนอแนะในการจัดอบรมด้านต่างๆ ข้อจำกัด/อุปสรรคในการปฏิบัติงานของ อสด อช. และข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเพื่อการพัฒนา อสด อช.

● การวิเคราะห์ข้อมูล

(1) ข้อมูลเชิงปริมาณ บันทึกข้อมูลด้วยโปรแกรม Epidata ใช้สถิติเชิงพรรณนาความถี่ ร้อยละ

(2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์ส่วนประกอบ (component analysis) โดยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์แยกส่วนประกอบ เป็น 2 ประเด็น ได้แก่ สถานการณ์การจัดอบรมที่ผ่านมา และข้อเสนอแนะในการจัดทำหลักสูตร จัดทำตารางเปรียบเทียบ และเขียนข้อสรุป

● การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดบริการอาชีวอนามัยสำหรับการดูแลสุขภาพแรงงานต่างด้าว ซึ่งผ่านการอนุมัติด้านจริยธรรมการวิจัย จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยกรมควบคุมโรค เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2561 รหัสโครงการวิจัย 61050

■ ผลการศึกษา

ระยะที่ 1 ข้อสรุปข้อมูลเชิงคุณภาพจากการจัดประชุมระดมความคิดเห็นผู้เกี่ยวข้อง

สถานประกอบการส่วนใหญ่มีการฝึกอบรมให้กับลูกจ้างตามระยะ คือ การฝึกอบรมก่อนจ้างงาน เมื่อลูกจ้างมาถึงประเทศไทย จะเน้นการใช้ชีวิตในประเทศไทย จากนั้นจะมีการฝึกอบรมระหว่างการทำงานซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องความปลอดภัยในการทำงาน หัวข้อที่มีความจำเป็น และต้องการให้บรรจุในหลักสูตรได้แก่ การป้องกันโรคต่างๆ เช่น โรคจากการทำงาน โรคติดต่อ และโรคไม่ติดต่อ การใช้ยารักษาโรคต่างๆ ขั้นตอนการไปใช้บริการที่หน่วยบริการสุขภาพ และสิทธิลูกจ้างต่างๆ และต้องการให้จัดอบรมในสถานประกอบการ โดยเฉพาะช่วงพักกลางวันจะดีมาก รายละเอียดตามตารางที่ 1

ระยะที่ 2 การสร้างหลักสูตรอบรมอาสาสมัครแรงงานต่างด้าวด้านสุขภาพ อาชีวอนามัย และความปลอดภัย (อสด อช.) ระยะเวลาการอบรม 4 ชั่วโมง องค์ประกอบของหลักสูตรฯ มีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

2.1 วัตถุประสงค์ของหลักสูตร เพื่อให้อาสาสมัครแรงงานต่างด้าวมีความรู้เรื่อง การป้องกันโรคติดต่อ โรคไม่ติดต่อ โรคจากการทำงาน กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และขั้นตอนการรับบริการ ณ สถานพยาบาล และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดแก่เพื่อนลูกจ้างต่างด้าวในสถานประกอบการของตนเองได้ รวมทั้งสามารถสนับสนุนการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ของสถานประกอบการที่เกี่ยวข้อง

2.2 คุณสมบัติผู้เข้าอบรม

- เป็นลูกจ้างต่างด้าวที่ปฏิบัติงานในสถานประกอบการปัจจุบันไม่น้อยกว่า 1 ปี และได้รับการคัดเลือกจากสถานประกอบการ หรือ

เป็นล่ามประจำสถานประกอบการที่ปฏิบัติงาน
ประจำสถานประกอบการ ไม่รวมถึงล่ามที่มา
ช่วยงานในสถานประกอบการเป็นครั้งคราว
หรือล่ามของบริษัทจัดหางาน

- อ่านออกเขียนได้ในภาษาของ
ตนเอง และสื่อสารภาษาไทยได้
- มีจิตอาสา สมัยครใจ และได้รับการ
ยอมรับจากเพื่อนร่วมงาน สามารถประสานงาน
ได้ดี
- ไม่มีประวัติติดสารเสพติด และคดี
อาชญากรรม

2.3 บทบาทของอาสาสมัครแรงงาน ต่างด้าว

- ให้คำแนะนำ ปรึกษาด้านสุขภาพ
อาชีวอนามัยและความปลอดภัย แก่เพื่อนร่วม
งานได้
- สนับสนุนการดำเนินงานใน
กิจกรรมต่าง ๆ ของสถานประกอบการที่
เกี่ยวข้องด้านสุขภาพอาชีวอนามัยและความ
ปลอดภัย โดยปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่
ความปลอดภัยในการทำงานหรือเจ้าหน้าที่
ฝ่ายบุคคล หรืองานห้องพยาบาลของสถาน
ประกอบการ

2.4 เนื้อหาการเรียนการสอน
ประกอบด้วย 4 หน่วยการเรียนรู้ รายละเอียด
ตามตารางที่ 2

ส่วนที่ 3 การประเมินผลการนำ หลักสูตรไปจัดอบรมในสถานประกอบการ

มีสถานประกอบการร่วมนำร่องจำนวน
4 แห่ง อยู่ในจังหวัดสมุทรปราการ 1 แห่ง
สมุทรสาคร 3 แห่ง เฉพาะลูกจ้างต่างด้าว
ทั้งหมด 76 คน ที่ได้รับการอบรม รายละเอียด
ของสถานประกอบการกลุ่มเป้าหมาย และการ
ประเมินผลทั้ง 2 ระยะ ตามตารางที่ 3

■ อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า หลักสูตรฝึก
อบรมที่สร้างขึ้นประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ
หลักๆ ได้แก่ 1) ความจำเป็นในการสร้าง
หลักสูตร 2) ปรัชญาหลักสูตร 3) วัตถุประสงค์
ทั่วไป และรายวิชา 4) ระยะเวลาการอบรม
5) คุณสมบัติผู้เข้ารับการอบรม 6) เนื้อหารายวิชา
7) สื่อการสอน เน้น 3 ภาษา (ไทย เมียนมา
กัมพูชา ถ้าสามารถจัดหาได้) และ 8) การ
ประเมินผลหลักสูตร ผลการทดลองใช้พบว่า
ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระดับมาก และมาก
ที่สุด เนื่องจากหลักสูตรฯ นำแนวคิดของการ
จัดการเรียนรู้ แบบร่วมมือมาใช้ ทำให้ผู้เข้ารับ
การอบรมได้เรียนรู้เนื้อหาสาระต่างๆ ด้วย
ตนเอง รวมทั้งความร่วมมือและความช่วยเหลือ
จากเพื่อนๆ จึงเกิดการพัฒนาทักษะทางสังคม
ต่างๆ เช่น ทักษะการสื่อสาร ทักษะการทำงาน
ร่วมกับผู้อื่น ทักษะการสร้างความสัมพันธ์ รวม
ทั้งทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการคิด
การแก้ปัญหาและอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกับชบา
ซีทอง⁽¹⁾ ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรฝึก
อบรมเพศศึกษาด้วยเทคนิคการเรียนรู้แบบร่วม
มือของนักศึกษาสถาบันการพลศึกษา ซึ่งเมื่อ
นำหลักสูตรไปทดลองใช้นำร่อง และทดลองใน
สถานการณ์จริงพบว่า ทั้งสองกลุ่มมีความรู้เรื่อง
เพศศึกษา เจตคติ และทักษะที่จำเป็นต่อเรื่อง
เพศศึกษาเพิ่มขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่
ระดับ .05 และมีความพึงพอใจต่อหลักสูตรฝึก
อบรมสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด

สำหรับหลักสูตรอบรมครั้งนั้นนอกเหนือ
จากเป็นหลักสูตรที่สามารถนำไปจัดอบรม
เฉพาะที่ต้องการเน้นประเด็นอาชีวอนามัยแล้ว
ยังสามารถบูรณาการกับหลักสูตรครูฝึกอบรม
มาตรฐานอาสาสมัครสาธารณสุขประชากร
ต่างด้าว⁽⁴⁾ ของกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ ที่
ยังไม่มีเนื้อหาส่วนนี้ชัดเจนเพื่อความครอบคลุม

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ส่วนประกอบ เกี่ยวกับหลักสูตรการฝึกอบรม

ผู้ให้ข้อมูล	สถานการณ์การอบรมที่ผ่านมา	ข้อเสนอแนะในการจัดทำหลักสูตร
เจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงาน สถานประกอบการในจังหวัดสมุทรสาคร คนที่ 1	“ในรอบปีที่ผ่านมาสถานประกอบการมีการดำเนินกิจกรรมทางด้านอาชีวอนามัย และความปลอดภัยหลายอย่าง ส่วนใหญ่เป็นการจัดอบรมให้กับลูกจ้างไม่ว่าคนไทย หรือต่างดาว”	“การจัดทำหลักสูตรครั้งนี้ ควรเน้น ขั้นตอนการเข้ามารับการรักษาในโรงพยาบาลของลูกจ้างต่างดาว รวมทั้งการซื้อยาตนเองที่ถูกต้อง และยินดีส่งลูกจ้างเข้ารับการอบรม แต่ต้องดูช่วงเดือนที่จัด”
เจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล สถานประกอบการในจังหวัดสมุทรสาครคนที่ 2	“การจัดอบรมที่ผ่านมาเน้นการป้องกันอุบัติเหตุ จากการทำงาน การซ้อมอัคคีภัย และจัดอบรมโดยเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยของโรงงานเอง สำหรับหัวข้อด้านสุขภาพอื่นๆ เช่น การวางแผนครอบครัว การป้องกันโรคติดต่อ มีการจัดอบรมอยู่บ้าง โดยเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลเข้ามาจัดอบรมให้”	“หัวข้อการอบรม ควรเป็นการป้องกันทั้งโรคติดต่อและไม่ติดต่อ และการส่งเสริมสุขภาพ เพราะผลการตรวจสุขภาพทั่วไปของลูกจ้างมีปัญหาเรื่องความดัน และไขมันในเลือดสูงเหมือนกัน”
เจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล สถานประกอบการในจังหวัดสมุทรปราการ	“สถานประกอบการส่วนใหญ่มีหลักสูตรอบรมลูกจ้างต่างดาวก่อนเข้าทำงาน ระยะเวลาการอบรม 6 ชั่วโมง เน้นความปลอดภัยในการทำงาน และบางบริษัทเป็นหลักสูตร 4 วัน โดยมีเนื้อหามุ่งถึงการใช้ชีวิต ในประเทศไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เช่น การข้ามถนนทางม้าลาย การใช้ห้องน้ำห้องส้วม”	“ถ้ามีการจัดอบรมที่เกี่ยวกับการป้องกันโรค จากการทำงาน หรือเกี่ยวกับการไปใช้บริการที่โรงพยาบาลให้กับลูกจ้างทั้งไทยและต่างดาว ก็น่าจะดี”
ลูกจ้างต่างดาวในจังหวัดสมุทรปราการ	“ที่ผ่านมาได้เข้าอบรมการป้องกันอัคคีภัย และการใช้อุปกรณ์ป้องกัน”	“อยากได้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ การป้องกันความเสี่ยงจากการทำงาน และแนวทางการรับบริการเป็นภาษาอื่นๆ ในสถานพยาบาล”
ลูกจ้างต่างดาวในจังหวัดสมุทรสาคร	“เคยเข้ารับการอบรมการป้องกันโรคเอดส์ ครั้งหนึ่งเมื่อปีที่แล้ว”	“ยินดีเข้าอบรม ถ้ามาอบรมที่โรงงานตอนพักเที่ยงก็ดี”
นักวิชาการสำนักงานป้องกันควบคุมโรค	-	“การพัฒนาหลักสูตรในการจัดอบรมแรงงานต่างดาวหรือ อาสาสมัครอาชีวอนามัยแรงงานต่างดาว ควรบูรณาการความรู้ที่เกี่ยวข้องทางด้านสาธารณสุข ทั้งการป้องกันโรคติดต่อ โรคไม่ติดต่อ โรคจากการทำงานและสิทธิต่างๆ ที่แรงงานควรรู้ โดยปรับเนื้อหาให้เหมาะสมตามสภาพปัญหา”
พยาบาลอาชีวอนามัย จากโรงพยาบาลในจังหวัดสมุทรสาคร	“เคยเข้าไปสอนเกี่ยวกับการป้องกันเสียงดังจากการทำงาน”	“สถานประกอบการควรจัดอบรมให้ความรู้แก่ลูกจ้างโดยมีเนื้อหาด้านอาชีวอนามัย ความปลอดภัย อนามัยสิ่งแวดล้อม และการปฏิบัติตัวเมื่อเจ็บป่วย อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง โดยบูรณาการร่วมกับกิจกรรมอื่นๆ”
นักวิชาการจากสำนักงานประกันสังคมจังหวัด	“ปกติสำนักงานประกันสังคมจะจัดอบรมนายจ้างเกี่ยวกับกฎหมาย ประกันสังคมต่างๆ ที่ลูกจ้างควรรู้ และด้วยกำลังคนน้อยจะให้ออกไปอบรมทุกโรงงานน่าจะยาก” “สำหรับแรงงานต่างดาวในสถานประกอบการ มีการจัดอบรมให้ความรู้ประมาณ 5-6 แห่งต่อปี โดยผ่านล่ามแปลภาษาของสถานประกอบการ”	“ถ้าหลักสูตรนี้มีกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิต่างๆ ของลูกจ้างใส่ไว้ก็จะดีมาก”

ตารางที่ 2 วัตถุประสงค์ สารการเรียนรู้ กิจกรรม และสื่อการเรียนรู้ของหลักสูตร

วัตถุประสงค์	สารการเรียนรู้	กิจกรรม	สื่อการเรียนรู้
หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 บทบาทของอาสาสมัครแรงงานต่างด้าว ด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัย แนะนำตัวและนำเข้าสู่บทเรียน ระยะเวลา 15 นาที			
ระบอบบทบาทของอาสาสมัครแรงงานต่างด้าว ด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัยได้	- วัตถุประสงค์การจัดอบรมและบทบาทอาสาสมัครแรงงานต่างด้าวฯ ได้แก่ การให้คำแนะนำปรึกษา ด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัย แก่เพื่อนร่วมงานได้ และสนับสนุนการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ของสถานประกอบการที่เกี่ยวข้อง โดยปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ความปลอดภัย ในการทำงาน หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล หรืองานห้องพยาบาลของสถานประกอบการ	- วิทยากรชี้แจงวัตถุประสงค์และบทบาทของอาสาสมัครแรงงานต่างด้าวด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัย	- สไลด์บรรยาย - แผนปฏิบัติการ (สำหรับเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงานหรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล)
นำเข้าสู่บทเรียน สร้างความคุ้นเคย	ยึดเส้น ยึดสาย เพื่อเตรียมสำหรับหน่วยการเรียนรู้ที่ 2	แนะนำวิทยากร แนะนำตัว นำเข้าสู่บทเรียน เช่น การออกกำลังกายง่ายๆ ตามวีดิทัศน์	- วีดิทัศน์การออกกำลังกายโดยใช้ดนตรีสนุก ๆ (T26)
หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 การส่งเสริมสุขภาพเพื่อป้องกันโรคไม่ติดต่อ และการป้องกันโรคติดต่อที่พบบ่อย ระยะเวลา 1 ชั่วโมง			
2.1 ระบุปัจจัยที่ก่อให้เกิดสุขภาพดีและไม่ดีได้	- ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสุขภาพดีและไม่ดี - การส่งเสริมสุขภาพ (การออกกำลังกาย, การลดการรับประทานอาหารหวาน เค็ม มัน, การพักผ่อน, การลดละเลิกสิ่งเสพติด เช่น บุหรี่ สุรา ยาเสพติด)	แบ่งกลุ่มประมาณ 4 – 5 กลุ่ม - วิทยากรแจกบัตรคำ หรือรูปภาพที่แสดงพฤติกรรมด้านดีและไม่ดี ที่ส่งผลต่อสุขภาพอย่างละ 5 ภาพ - วิทยากรแบ่งกระดาษออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มก่อการดีและกลุ่มก่อการร้าย ให้ผู้เข้าอบรมเลือกบัตรคำ/รูปภาพไปติดที่กระดานให้ตรงกลุ่ม - วิทยากรเช็คความถูกต้อง หากใครติดไม่ถูก อธิบายเพิ่มเติม - วิทยากรสรุป ความสำคัญปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการมีสุขภาพดีและไม่ดี โดยใช้สไลด์บรรยายกิจกรรมกลุ่ม	- บัตรคำหรือรูปภาพ - สไลด์บรรยาย
2.2 อธิบาย วิธีการป้องกันโรคติดต่อ ที่พบบ่อยได้	- ความรู้เกี่ยวกับ วัณโรค โรคไข้หวัดใหญ่ โรคอุจจาระร่วง โรคเอดส์ ซิฟิลิส ไข้เลือดออก - การปฏิบัติตัวเพื่อป้องกันในแต่ละโรค	- วิทยากรกำหนดโรคติดต่อที่สำคัญให้แต่ละกลุ่มเลือกภาพที่แสดงอาการ การรักษา และวิธีป้องกัน โดยกำหนดให้กลุ่มละ 1 โรค โดยจับเวลาในการติดภาพ กลุ่มไหนติดเสร็จก่อนและมีความถูกต้องถือเป็นกลุ่มที่ชนะ	- รูปภาพ - แผ่นพลาสติกลูกฟูก - สไลด์บรรยาย - แผ่นพับการป้องกันโรคติดต่อต่างๆ เช่น วัณโรค อุจจาระร่วง ไข้หวัดใหญ่ โรคเอดส์ ไข้เลือดออก

ตารางที่ 2 วัตถุประสงค์ สารการเรียนรู้ กิจกรรม และสื่อการเรียนรู้ของหลักสูตร (ต่อ)

วัตถุประสงค์	สารการเรียนรู้	กิจกรรม	สื่อการเรียนรู้
		(วิทยาการมอบรางวัล) จากนั้นให้ ผู้แทนในแต่ละกลุ่มอธิบายรายละเอียดของโรคที่ได้รับ - วิทยาการสรุป โดยใช้สไลด์ บรรยาย - นายวิดิทัศน์การล้างมือ และ ให้ผู้รับการอบรมทำตามวิดิทัศน์	- วิดิทัศน์การล้างมือ
<p>หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 แนวทางและการปฏิบัติตนเมื่อเข้ารับบริการในสถานพยาบาล การใช้สิทธิต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการรับบริการสุขภาพ และการใช้ยาที่ถูกต้อง ระยะเวลา 1 ชั่วโมง</p>			
3.1 อธิบายขั้นตอนการรับบริการในสถานพยาบาลได้	ตัวอย่างขั้นตอนการรับบริการในสถานพยาบาล	- นายวิดิทัศน์การเข้ารับบริการ กิจกรรมกลุ่ม - วิทยาการแจกบัตรคำ หรือรูปภาพที่แสดงขั้นตอนการเข้ารับบริการ โดยจับเวลาในการติดภาพ กลุ่มไหนติดเสร็จก่อน และมีความถูกต้องถือเป็นกลุ่มที่ชนะ (วิทยาการมอบรางวัล) วิทยาการสรุป	- แผ่นพลาสติกลูกฟูก - รูปภาพขั้นตอนการเข้ารับบริการ - วิดิทัศน์ การเตรียมเอกสารก่อนและระหว่างการเข้ารับบริการในสถานพยาบาล
3.2 อธิบายและให้คำแนะนำเกี่ยวกับสิทธิต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการรับบริการสุขภาพได้	สิทธิต่างๆ ที่ควรรู้ - ความสำคัญของบัตรประกันสุขภาพ ในช่วงระยะ 3 เดือนแรกของการรอสิทธิประกันสังคม - สิทธิประกันสังคม - สิทธิกองทุนเงินทดแทน	กิจกรรมกลุ่ม - ให้ผู้เข้าอบรมเลือกรูปภาพที่แสดงสิทธิประกันสังคม หรือสิทธิกองทุนเงินทดแทน ติดให้ตรงกับสิทธิในแต่ละประเภท - วิทยาการสรุปความสำคัญ และความแตกต่างของ 2 สิทธิ และประโยชน์ที่ได้จากการทำประกันสังคม โดยใช้สไลด์บรรยาย	- แผ่นพลาสติกลูกฟูก - รูปภาพเกี่ยวกับสิทธิประกันสังคม และสิทธิกองทุนเงินทดแทน - แผ่นพับ กองทุนเงินทดแทนและประกันสังคม ของสำนักงานประกันสังคม - สไลด์บรรยาย
3.3 อธิบายวิธีการเลือกซื้อยาที่ใช้อย่างถูกต้อง	- วิธีการใช้ยาที่ถูกต้อง (เน้นยาแก้ปวด ยาคลายกล้ามเนื้อ ยาน้ำ ผงเกลือแร่ ยาแก้แพ้ และยาปฏิชีวนะ)	- นายวิดิทัศน์วิธีการใช้ยาที่ถูกต้อง - วิทยาการอธิบายวิธีการใช้ยาและข้อควรระวังในการใช้ยาแต่ละประเภทโดยใช้สไลด์บรรยาย	- วิดิทัศน์วิธีการใช้ยาที่ถูกต้อง - สไลด์บรรยาย
<p>หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 สิ่งคุกคามสุขภาพจากการทำงาน การป้องกันโรคและการบาดเจ็บจากการทำงานระยะเวลา 1 ชั่วโมง 30 นาที</p>			
4.1 สามารถระบุสิ่งคุกคามสุขภาพจากการทำงาน ด้านต่าง ๆ ได้	- สิ่งคุกคามสุขภาพจากการทำงาน และโรคจากการทำงาน ที่พบบ่อย	- วิทยาการนำเข้าสู่บทเรียนโดยการซักถามผู้เข้าอบรมเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในการทำงาน เป็นอย่างไร และสอบถามสิ่งคุกคามสุขภาพจากรูปภาพ ในสไลด์ โดยเชื่อมโยงสิ่งคุกคามแต่ละด้านกับโรค รวมทั้งวิธีป้องกัน(เน้นการสูญเสียการ	- ตัวอย่างคลิปสั้นของ (Napo) เรื่อง เสียงดัง อุบัติเหตุ การยศาสตร์
4.2 สามารถอธิบายโรคจากการประกอบอาชีพที่สำคัญ ของ สถานประกอบการตนเองได้	- การสูญเสียการได้ยินจากเสียงดัง และการตรวจสุขภาพตามปัจจัยเสี่ยงจากการทำงาน - โรคปวดหลังจากการทำงาน - การบาดเจ็บจากการทำงาน	- วิทยาการนำเข้าสู่บทเรียนโดยการซักถามผู้เข้าอบรมเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมในการทำงาน เป็นอย่างไร และสอบถามสิ่งคุกคามสุขภาพจากรูปภาพ ในสไลด์ โดยเชื่อมโยงสิ่งคุกคามแต่ละด้านกับโรค รวมทั้งวิธีป้องกัน(เน้นการสูญเสียการ	- แผ่นพับ คำถามคัดกรองโรคจากการทำงาน - สไลด์บรรยาย

ตารางที่ 2 วัตถุประสงค์ สารการเรียนรู้ กิจกรรม และสื่อการเรียนรู้ของหลักสูตร (ต่อ)

วัตถุประสงค์	สารการเรียนรู้	กิจกรรม	สื่อการเรียนรู้
หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 สิ่งคุกคามสุขภาพจากการทำงาน การป้องกันโรคและการบาดเจ็บจากการทำงานระยะเวลา 1 ชั่วโมง 30 นาที			
4.3 ระบุหลักการควบคุมความเสี่ยงจากการทำงานได้	- หลักการควบคุมความเสี่ยงทำงานโดยใช้แนวคิด Hierarchy of Controls และสัญลักษณ์ความปลอดภัยต่างๆ รวมทั้งป้ายแสดงถึงอันตรายของสารเคมี ตามมาตรฐาน NFPA และระบบ GHS	<p>ได้เรียนรู้จากเสียงดัง โรคปวดหลัง จากการทำงาน และการบาดเจ็บจากการทำงาน) พร้อมฉายวีดิทัศน์ในแต่ละโรค</p> <ul style="list-style-type: none"> - วิทยากรบรรยายประกอบสไลด์เกี่ยวกับการคัดกรองโรคจากการทำงานด้วยคำถาม 4 ข้อ เพื่อให้ลูกจ้างสามารถนำไปประเมินตนเองได้ - วิทยากรบรรยายหลักการควบคุมความเสี่ยงทำงานโดยใช้แนวคิด Hierarchy of Controls เน้นสิ่งที่ผู้เข้าอบรมนำไปดำเนินการได้ - วิทยากรสอบถามสัญลักษณ์สารเคมี ตามมาตรฐาน NFPA ระบบ GHS และสัญลักษณ์ความปลอดภัย โดยใช้รูปภาพในสไลด์ - วิทยากรบรรยายสรุปประกอบสไลด์เกี่ยวกับสัญลักษณ์สารเคมีและสัญลักษณ์ความปลอดภัยอื่นๆ - วิทยากรขออาสาสมัครผู้เข้าอบรมออกมาสาธิตการใช้อุปกรณ์คุ้มครองความปลอดภัยส่วนบุคคลให้ถูกต้อง (ถุงมือหมวก ที่อุดหู ที่ครอบหู หน้ากาก ปกป้องระบบทางเดินหายใจ) 	- ตัวอย่างอุปกรณ์คุ้มครองความปลอดภัยส่วนบุคคล - สไลด์บรรยาย

ตารางที่ 3 รายละเอียดการจัดอบรมตามหลักสูตรฯ ในสถานประกอบการแต่ละแห่ง

รายละเอียดสถานประกอบการ	กลุ่มเป้าหมาย	การประเมินหลังสิ้นสุดการอบรมทันที	การติดตามหลังสิ้นสุดการอบรม 3 เดือน
1. ผลิตอาหาร เครื่องดื่ม (จังหวัดสมุทรปราการ) เป็นสถานประกอบการขนาดใหญ่มีลูกจ้างทั้งหมด 2,423 คน เป็นคนไทย 1,207 คน ต่างด้าว 1,216 คน	ผู้เข้าอบรม ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงาน และฝ่ายบุคคล 4 คน ลูกจ้างคนไทย 3 คน ลูกจ้างต่างด้าว (เมียนมา) 19 คน เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลสมุทรปราการ 2 คน	ผู้เข้าอบรมมีความสนใจและต้องการให้ระยะเวลาการอบรมมากกว่านี้ หมายเหตุ: สถานประกอบการนี้ไม่ได้ทำแบบประเมินความพึงพอใจ เนื่องจากมีเวลาจำกัด ประเด็นที่ได้จากการทบทวนการเรียนรู้การสอน (After Action Review: AAR) - เพิ่มกิจกรรมการออกกำลังกาย ยืดเหยียดกล้ามเนื้อ - ตัดเนื้อหาเรื่องป้ายจราจรเนื่องจากส่วนใหญ่ผู้เข้าอบรมมีความรู้เนื้อหาแล้ว เพิ่มเวลาในหน่วยการเรียนรู้ที่ 4 เนื่องจากมีเนื้อหา	ผู้เข้าอบรมได้เข้าร่วมในกิจกรรมอื่นๆ ที่สถานประกอบการดำเนินการ เช่น การอบรมการปฐมพยาบาล การอบรมดับเพลิงขั้นต้น แต่พบขาดในการเป็นอาสาสมัครหรือเป็นทีมร่วมกับเจ้าหน้าที่ความปลอดภัย หรือเจ้าหน้าที่ห้องพยาบาลยังไม่ชัดเจน เนื่องจากมีภาระงานประจำ

ตารางที่ 3 รายละเอียดการจัดอบรมตามหลักสูตรฯ ในสถานประกอบการแต่ละแห่ง (ต่อ)

รายละเอียดสถานประกอบการ	กลุ่มเป้าหมาย	การประเมินหลังสิ้นสุดการอบรมทันที	การติดตามหลังสิ้นสุดการอบรม 3 เดือน
2. ผลิตอาหาร เครื่องดื่ม (จังหวัดสมุทรสาคร) เป็นสถานประกอบการขนาดใหญ่มีลูกจ้างทั้งหมด 3,808 คน เป็นคนไทย 1,088 คน ต่างต่าง 2,720 คน	ผู้เข้าร่วมอบรม ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงาน 3 คน ล่ามแปลภาษาประจำหน่วยงาน 2 คน ลูกจ้างต่างต่าง (เมียนมา) จำนวน 20 คน	<u>เนื้อหาการจัดอบรม</u> ผู้เข้าอบรมร้อยละ 73.1 ฟังพอใจระดับมากที่สุด หัวข้อสิ่งคุกคามสุขภาพจากการทำงาน การป้องกันโรคและการบาดเจ็บจากการทำงาน รองลงมา ร้อยละ 69.2 ฟังพอใจระดับมากที่สุด หัวข้อแนวทางและการปฏิบัติตนเมื่อเข้ารับบริการในสถานพยาบาลและการใช้ยาที่ถูกต้อง และ ร้อยละ 65.4 ฟังพอใจระดับมากที่สุด ในหัวข้อการส่งเสริมสุขภาพเพื่อป้องกันโรคไม่ติดต่อ และการป้องกันโรคติดต่อที่พบบ่อย ส่วนบทบาทของอาสาสมัครแรงงานต่างต่าง ด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัย และแผนการดำเนินงาน ฟังพอใจระดับมากที่สุด ร้อยละ 57.7 <u>กระบวนการจัดการเรียนการสอน</u> ผู้เข้าอบรมฟังพอใจระดับมากที่สุด ร้อยละ 76.0 <u>ข้อเสนอแนะจากผู้เข้าอบรม</u> ควรเพิ่มระยะเวลาการจัดอบรมเป็น 1 วัน <u>ประเด็นที่ได้จากการทำ AAR</u> - หัวข้อ การส่งเสริมสุขภาพเพื่อป้องกันโรคไม่ติดต่อและโรคติดต่อ ควรปรับรูปที่นำมาเล่นเกมให้มีความชัดเจนมากขึ้น - หัวข้อ การป้องกันโรคและอุบัติเหตุจากการทำงาน เรื่องป้ายความปลอดภัยและสัญลักษณ์สารเคมี ควรปรับเป็นการเล่นเกม หรือบัตรคำ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมเข้าใจง่ายขึ้น	ลูกจ้างต่างต่างที่เข้ารับการอบรม จะนำความรู้ไปถ่ายทอดกับเพื่อนร่วมงานต่างต่าง ผ่านการพูดคุยให้คำแนะนำกันเองเป็นส่วนใหญ่ และหากปัญหาซับซ้อน จะปรึกษากับล่าม และหัวหน้างานในลำดับต่อไป
3. การฆ่าและบรรจุเนื้อสัตว์ปีก สด (จังหวัดสมุทรสาคร) เป็นสถานประกอบการขนาดใหญ่มีลูกจ้างทั้งหมด 2,779 คน เป็นคนไทย 1,373 คน ต่างต่าง 1,406 คน	ผู้เข้าร่วมอบรม ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่แผนกบุคคล 8 คน เจ้าหน้าที่ประจำห้องพยาบาล 2 คน เจ้าหน้าที่ความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อม 2 คน ลูกจ้างต่างต่าง (เมียนมา) 18 คน โรงพยาบาลกระทุ้มแบน 3 คน	<u>เนื้อหาการจัดอบรม</u> ผู้เข้าอบรมร้อยละ 96.6 ฟังพอใจระดับมากที่สุด หัวข้อ แนวทางและการปฏิบัติตนเมื่อเข้ารับบริการในสถานพยาบาลและการใช้ยาที่ถูกต้อง และหัวข้อสิ่งคุกคามสุขภาพจากการทำงาน การป้องกันโรคและการบาดเจ็บจากการทำงาน รองลงมา ร้อยละ 93.3 ฟังพอใจระดับมากที่สุด ในหัวข้อการส่งเสริมสุขภาพเพื่อป้องกันโรคไม่ติดต่อ และการป้องกันโรคติดต่อที่พบบ่อย และบทบาทของอาสาสมัครแรงงานต่างต่าง ด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัยและแผนการดำเนินงาน <u>กระบวนการจัดการเรียนการสอน</u> ผู้เข้าอบรมฟังพอใจระดับมากที่สุด ร้อยละ 96.7 <u>ข้อเสนอแนะจากผู้เข้าอบรม</u> ควรเพิ่มเรื่อง การวางแผนครอบครัว การคุมกำเนิด และการใช้ชีวิตสำหรับวัยรุ่น สื่อการ	กิจกรรมที่ลูกจ้างต่างต่างกลับไปดำเนินการหลังเข้ารับการอบรมได้แก่ 1. ร่วมจัดบอร์ดเรื่องโรคติดต่อภายในห้องพยาบาล 2. ร่วมกับเจ้าหน้าที่พยาบาลให้ความรู้ เรื่องการใช้ยา/รับประทานยาที่ถูกวิธี 3. ประชาสัมพันธ์เสียงตามสายวันสำคัญต่างๆ ให้แรงงานต่างต่างทราบ เช่น วันปีใหม่ วันเด็ก 4. ร่วมทำกิจกรรมสัปดาห์ความปลอดภัยของสถานประกอบการ สำหรับการอบรมในหลักสูตรนี้ควรขยายผลไปสู่สถานประกอบการอื่นๆ

ตารางที่ 3 รายละเอียดการจัดอบรมตามหลักสูตรฯ ในสถานประกอบการแต่ละแห่ง (ต่อ)

รายละเอียดสถานประกอบการ	กลุ่มเป้าหมาย	การประเมินหลังสิ้นสุดการอบรมทันที	การติดตามหลังสิ้นสุดการอบรม 3 เดือน
		<p>สอนมีความน่าสนใจ และมีกิจกรรมให้ผู้เข้าร่วมอบรม ได้มีส่วนร่วมในการอบรม</p> <p><u>ประเด็นที่ได้จากการทำ AAR</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ควรให้โรงพยาบาลในพื้นที่ที่เข้าร่วมสังเกตการณ์ มีบทบาทในการร่วมเป็นวิทยากร 	<p>เพราะเข้าใจง่าย มีความน่าสนใจ มีกิจกรรมสนุกๆ และได้ความรู้ระยะเวลาอาจเป็นครึ่งวัน อบรม 2 ครั้ง ห่างกันประมาณ 2 สัปดาห์ และเพิ่มหัวหน้างานทุกแผนกที่มีลูกจ้างต่างด้าวมาเข้าอบรม</p>
4. ผลิตอาหารสัตว์ (จังหวัดสมุทรสาคร) เป็นสถานประกอบการขนาดกลางมีลูกจ้างทั้งหมด 560 คน เป็นคนไทย 397 คน ต่างด้าว 163 คน	<p>ผู้เข้าร่วมอบรมประกอบด้วย เจ้าหน้าที่แผนกบุคคล และแผนกวิศวกรรม 11 คน เจ้าหน้าที่ความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อม 1 คน ลูกจ้างต่างด้าว (เมียนมา) 19 คน ล่ามชาวเมียนมา 1 คน เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลสมุทรสาคร 3 คน</p>	<p><u>เนื้อหาการจัดอบรม</u></p> <p>ผู้เข้าอบรมร้อยละ 64.0 พึงพอใจระดับมากที่สุด ในหัวข้อ แนวทางและการปฏิบัติตนเมื่อเข้ารับบริการในสถานพยาบาลและการใช้ยาที่ถูกต้อง รองลงมา ร้อยละ 48.0 พึงพอใจระดับมากที่สุด ในหัวข้อ บทบาทของอาสาสมัครแรงงานต่างด้าว ด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัยและแผนการดำเนินงาน สิ่งคุกคามสุขภาพจากการทำงาน การป้องกันโรคและการบาดเจ็บจากการทำงาน และการส่งเสริมสุขภาพเพื่อป้องกันโรคไม่ติดต่อ และการป้องกันโรคติดต่อที่พบบ่อย</p> <p><u>กระบวนการจัดการเรียนการสอน</u></p> <p>ผู้เข้ารับอบรมพึงพอใจมากที่สุด ร้อยละ 60</p> <p><u>ประเด็นที่ได้จากการทำ AAR</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ลูกจ้างส่วนใหญ่ฟังภาษาไทยรู้เรื่องน้อย ต้องให้ล่ามแปลเนื้อหาตลอดเวลา ทำให้การเรียนการสอนใช้เวลาค่อนข้างมาก ต้องลดกิจกรรมกลุ่มลง เป็นการบรรยาย และหัวข้อการสาธิตอุปกรณ์คุ้มครองความปลอดภัยส่วนบุคคลไม่ได้ดำเนินการ เนื่องจากเวลาไม่พอ ดังนั้นจึงควรคัดเลือกลูกจ้างต่างด้าวที่พอฟังภาษาไทยได้เข้ารับการอบรม 	<p>กิจกรรมที่ลูกจ้างต่างด้าวกลับไปดำเนินการหลังเข้ารับการอบรมได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.ให้ความรู้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในกิจกรรมเข้าแถวในวันพุธแรกของเดือน 2.ให้คำแนะนำ และความรู้ กับเพื่อนร่วมงานในการเยี่ยมชมมุมให้ความรู้และซังน้ำหนัก วดครอบเอว <p>ควรมีกิจกรรมเพิ่มเติมในการอบรม เช่น เจ้าหน้าที่ความปลอดภัย ฝ่ายบุคคล โรงพยาบาล ประจำสถานประกอบการ</p>

ในการป้องกันโรคและการบาดเจ็บจากการทำงานของประชากรต่างด้าวกลุ่มวัยแรงงาน

อย่างไรก็ตามจากการนำร่องจัดอบรมตามหลักสูตรฯที่สร้างขึ้นในการศึกษานี้ พบข้อจำกัด ได้แก่

1. ระยะเวลาจำกัด เนื่องจากผู้เข้ารับการอบรมยังต้องปฏิบัติงานในไลน์การผลิต จึงกำหนดระยะเวลาไว้แค่ 4 ชั่วโมง แต่เนื้อหาค่อนข้างมาก และมีการทำกิจกรรมกลุ่ม การเล่นเกม และต้องใช้ล่ามช่วยในการแปลภาษา

เป็นช่วงๆ ถึงแม้ว่าจะใช้สื่อที่เป็นรูปภาพ หรือคลิปภาษาต่างด้าว รวมทั้งสถานประกอบการจะพยายามคัดลูกจ้างที่สามารถสื่อสารได้เป็นส่วนใหญ่มาเข้าอบรมแล้วก็ตาม

2. จากการติดตามการดำเนินงานของอาสาสมัครแรงงานต่างด้าวผู้เข้ารับการอบรมตามบทบาทที่กำหนด ได้แก่ การให้คำแนะนำ ปรีกษาด้านสุขภาพ อาชีวอนามัยและความปลอดภัยแก่เพื่อนร่วมงาน การสนับสนุนการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ของสถาน

ประกอบการด้านสุขภาพอาชีวอนามัยและความปลอดภัย โดยปฏิบัติงานร่วมกับฝ่ายที่เกี่ยวข้อง พบว่าสถานประกอบการ 2 จาก 4 แห่ง ที่ผู้เข้ารับการอบรมสามารถดำเนินกิจกรรม เช่น ร่วมจัดบอร์ดเรื่องโรคติดต่อภายในโรงพยาบาล ร่วมกับเจ้าหน้าที่พยาบาล ให้ความรู้ เรื่องการใช้ยา หรือรับประทานยาที่ถูกต้อง ประชาสัมพันธ์เสียงตามสายวันสำคัญต่างๆ ให้แรงงานต่างด้าวทราบ เช่น วันปีใหม่ วันเด็ก ร่วมทำกิจกรรมสัปดาห์ความปลอดภัยของโรงงาน ในขณะที่สถานประกอบการอีก 2 แห่ง ผู้เข้าอบรมยังไม่ได้นำไปดำเนินงานตามบทบาทที่ชัดเจน แต่มีการให้ความรู้กับเพื่อนร่วมงานต่างด้าวอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การชักชวนให้เพื่อนมาใช้บริการที่มุมให้ความรู้ การให้คำปรึกษาในการไปรับบริการที่หน่วยบริการสุขภาพ เป็นต้น ทำให้บทบาทการเป็นอาสาสมัครตามที่กำหนดยังไม่ชัดเจน

3. การประเมินความพึงพอใจ สามารถดำเนินการได้ในบางสถานประกอบการที่นำแบบความพึงพอใจไปแปลเป็นภาษาที่ผู้เข้าอบรมสามารถอ่านได้จึงสามารถทำการประเมินได้ และการประเมินความรู้โดยการทำแบบทดสอบก่อน-หลังเข้ารับการอบรมยังไม่สามารถดำเนินการได้เพราะผู้เข้าอบรมที่เป็นลูกจ้างต่างด้าว ส่วนใหญ่ไม่สามารถอ่านภาษาไทยได้ กอปรกับเวลาในการจัดอบรมค่อนข้างจำกัด

■ ข้อเสนอแนะการนำหลักสูตรไปใช้

1. เพื่อให้ผู้เข้าอบรมสามารถดำเนินกิจกรรมตามบทบาทของอาสาสมัครแรงงานต่างด้าวได้ ก่อนอบรมควรมีการประชุมหารือกับแผนกที่เกี่ยวข้อง เช่น ฝ่ายอาชีวอนามัยและความปลอดภัย ฝ่ายทรัพยากรบุคคล ทีม

สุขภาพโรงพยาบาล เพื่อวิเคราะห์หรือจัดทำแผนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทางด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยของสถานประกอบการ เพื่อให้อาสาสมัครฯ มีส่วนร่วมและสนับสนุนการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม

2. ประชาสัมพันธ์ และขยายผลให้หน่วยบริการสุขภาพและสถานประกอบการในจังหวัดที่มีแรงงานต่างด้าวจำนวนมากนำหลักสูตรไปใช้ในการจัดอบรม ทั้งนี้ในเบื้องต้นได้ดำเนินการจัดประชุมเครือข่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร เพื่อประชาสัมพันธ์หลักสูตรฯ ในวันที่ 28 มกราคม 2563

3. เพิ่มเวลาในการอบรม โดยระยะเวลาที่เหมาะสม ควรเป็น 1 วัน (6 ชั่วโมง) เช่น จัดอบรม 2 ครั้ง ๆ ละ ครึ่งวัน เพื่อให้ได้เนื้อหาตามที่กำหนด และไม่รบกวนเวลาการปฏิบัติงานของแต่ละวัน

4. เพิ่มการทดสอบความรู้อีกก่อน-หลังเข้ารับการอบรม

5. ปรับเปลี่ยนกลุ่มเป้าหมาย โดยเพิ่มกลุ่มเป้าหมายที่เป็นหัวหน้างาน เจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคล เจ้าหน้าที่ความปลอดภัยในการทำงาน โรงพยาบาลประจำโรงพยาบาล เพื่อเป็นครู ก ในการไปถ่ายทอดให้กับลูกจ้างต่างด้าวอีกต่อหนึ่ง เพื่อให้สามารถดำเนินการเป็นหลักสูตรประจำลูกจ้างต่างด้าวได้รับการอบรมจำนวนมากขึ้น และเกิดความยั่งยืนในการดำเนินงาน

6. เนื่องด้วยสถานการณ์การระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 โดยเฉพาะในแรงงานต่างด้าวที่เป็นกลุ่มเสี่ยงสูงในการสัมผัสและแพร่กระจายเชื้อ สถานประกอบการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถเพิ่มเติมหัวข้อการป้องกันโรคโควิด-19 ลงไปในหน่วยการเรียนรู้ที่ 2 หัวข้อ 2.2 ซึ่งเกี่ยวกับการป้องกันโรคติดต่อที่พบบ่อย

■ กิตติกรรมประกาศ

การจัดทำหลักสูตรครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดบริการอาชีวอนามัยสำหรับการดูแลสุขภาพแรงงานต่างด้าว คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้บริหารสถานประกอบการ 4 แห่ง และลูกจ้างต่างด้าวกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่

จังหวัดสมุทรปราการ และสมุทรสาคร ที่ร่วมนำร่องหลักสูตร และขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่างๆ ที่ให้ข้อเสนอแนะต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ในการจัดทำหลักสูตรครั้งนี้ รวมทั้งสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขที่สนับสนุนงบประมาณในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว. สถิติจำนวนแรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือทั่วราชอาณาจักร ประจำเดือนมีนาคม 2564 [อินเทอร์เน็ต]. 2564 [เข้าถึงเมื่อ 22 เมษายน 2564]. เข้าถึงได้จาก: https://www.doe.go.th/prd/assets/upload/files/alien_th/2573b66887904d46867118cb7134753a.pdf
2. Moyce SC, Schenker M. Migrant workers and their occupational health and safety. *Annu Rev Public Health*. 2018;39:351-65.
3. กองเศรษฐกิจสุขภาพและหลักประกันสุขภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. คู่มือการดำเนินงานประกันสุขภาพคนต่างด้าวและแรงงานต่างด้าว กระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. 2563 [อินเทอร์เน็ต]. 2563 [เข้าถึงเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2564]. เข้าถึงได้จาก: <https://dhes.moph.go.th/wp-content/uploads/2020/11/Full-Text-A8.2563-v.2.pdf>
4. กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข. หลักสูตรฝึกอบรมมาตรฐานอาสาสมัครสาธารณสุข ประชากรต่างด้าวปีพุทธศักราช 2557 [อินเทอร์เน็ต]. 2557 [เข้าถึงเมื่อ 5 พฤษภาคม 2562]. เข้าถึงได้จาก: http://phc.moph.go.th/www_hss/data_center/ifm_mod/nw/Training_the_volunteers.pdf
5. กระทรวงสาธารณสุข และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. หลักสูตรอบรมพนักงานสาธารณสุขต่างด้าว (พลต.) ปีพุทธศักราช 2558 [อินเทอร์เน็ต]. 2558 [เข้าถึงเมื่อ 5 พฤษภาคม 2562]. เข้าถึงได้จาก: https://doi.thaihealth.or.th/resourcecenter/sites/default/files/documents/24_khuumuueh laksuutrbrmphpnakgaansaathaamsukh.pdf
6. กระทรวงสาธารณสุข และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. หลักสูตรอบรมอาสาสมัครต่างด้าว (อสด.) ปีพุทธศักราช 2558 [อินเทอร์เน็ต]. 2558 [เข้าถึงเมื่อ 20 พฤษภาคม 2562]. เข้าถึงได้จาก: <http://203.114.116.124/ahncsm/images/doc/10.pdf>
7. สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสมุทรสาคร. จังหวัดสมุทรสาคร มอบประกาศนียบัตรแก่อาสาสมัครสาธารณสุขต่างด้าว (อสด.) เพื่อเป็นแกนนำต่างด้าวตัวพิเศษสองโควิด-19 [อินเทอร์เน็ต]. 2563 [เข้าถึงเมื่อ 10 มีนาคม 2564]. เข้าถึงได้จาก: <https://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG201117174204214>
8. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำพูน. การอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขประชากรต่างด้าวจังหวัดลำพูน ปี 2564 [อินเทอร์เน็ต]. 2563 [เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2564]. เข้าถึงได้จาก: https://www.lamphunhealth.go.th/web_ssj/webmanager/uploads/2021-02-05092305%.pdf
9. อรพันธ์ อันติมานนท์, โกวิทย์ บุญมีพงศ์, จุไรวรรณ ศิริรัตน์, ภัทรินทร์ คณะมี, อมรรภรณ์ ลากเหลือ, ชิตีรัตน์ สายแปง และคณะ. รายงานการวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดบริการอาชีวอนามัยที่เป็นมิตรสำหรับการดูแลสุขภาพแรงงานต่างด้าว [อินเทอร์เน็ต]. 2563 [เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2564]. เข้าถึงได้จาก: <https://kb.hsri.or.th/dspace/handle/11228/5196?locale-attribute=th>
10. เขมณัญญ์ มิ่งศิริธรรม. การบูรณาการวิธีการเรียนแบบร่วมมือกับการเรียนร่วมกัน [อินเทอร์เน็ต]. 2561 [เข้าถึงเมื่อ 15 มีนาคม 2562]. เข้าถึงได้จาก: https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E_Journal/article/view/7591/656711
11. ชบา ชีทอง, อนันต์ มลารัตน์ และพรสุข หุ่นรินรัตน์. การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพศศึกษาด้วยเทคนิคการเรียนรู้แบบร่วมมือของนักศึกษาสถาบันการพลศึกษา วารสารควบคุมโรค 2559;42(3):243-54.